

FIİL ÇEKİMİNDE GÖRÜLEN İSTİSNAÎ HÂLLER

TOLKUN, SELAHİTTİN
KUZEY KIBRIS/TRNC/СЕВЕРНЫЙ КИПР

ÖZET

Sondan eklemeli dillerden olan Türkçe kurallara oldukça uyan bir dildir. Özellikle fiil çekiminde bu durum daha da katıdır. Fiil çekimiyle ilgili önemli kurallar şöyle sıralanabilir: **1.** Fiile gelen kip ekleri, eğer *i-* fiilinden yararlanma durumu yoksa, asla üst üste gelemeler. **2.** Şahıs bildiren unsurlar daima kip eklerinden sonra gelir. Emir-İstek kipleri, bizzat şahıs ifadesi taşıdıklarından dolayı bu kuralın dışındadırlar. **3.** Çekimli fiili pekiştiren öğeler daima en sondadır. **4.** Kip ekleri fiillere getirilirler. İsme gelenler ancak başta *i-* olmak üzere değişik yardımcı fiillerden yararlanmak zorundadırlar.

İşte kurallara oldukça bağlı olan Türkçenin, Türkiye Türkçesi ağızları, Özbekçe, Karaçay-Malkarca ve Kumukça gibi kollarında bu duruma aykırı kullanışlar görülmektedir.

Mesela, Afganistan Özbekçesi'ndeki *bersäylik* gibi kullanımlarda şart ile emir-istek kipleri, *i-* yardımcı fiili kullanılmaksızın üst üste gelmiştir. Türkiye Türkçesinde Adana ve civarında görülen *haydisene* söyleyişinde yine *i-* fiili bulunmaksızın, isim köküne şart eki getirilerek istek fonksiyonu kazandırılmıştır. Bunlar ve benzerleri Türkçe için birer istisnadır.

Anahtar Kelimeler: Fiil çekimi, fiil çekim ekleri, Türkiye Türkçesi, Özbekçe, Kumukça, Karaçay-Malkarca.

ABSTRACT

The Exceptional Cases in Verb Conjugation in Turkic

A Turkic language strictly follows the rules of agglutinating. It is especially distinctive in verb conjugation. The most important rules regarding the verb conjugation in Turkic can be shown as follows: **1.** Verb suffixes, except that there is no *i-* copula verb, never overlap; **2.** Personal suffixes always come after tense or mood suffixes, except, of course, imperative-subjunctive suffixes, which signify personal meanings as well; **3.** The elements which emphasize a conjugated verb is located at the end of the construction as a rule. **4.** Tense suffixes come after verb stems. Predicate nouns must be used with a copula verb *i-* or other helping verbs.

However, in Turkic languages as Uzbek, Karachay-Malkar, Kumuk and in Turkish dialects there are exceptional cases; in Uzbek dialects of Afghanistan, the use of *bersäylik* is seen, where conditional and imperative-subjunctive

suffixes overlap. Another instance comes from Adana dialect of Turkish, where, in *haydisene*, it is seen that the conditional suffix is affixed to a noun and gains the function of subjunctivity.

In our paper we examine the exceptional cases like this.

Key Words: Verb conjugation, tense and mood markers, Turkey Turkish, Uzbek, Kumuk, Karachay-Malkar.

Sondan eklemeli bir dil olan Türkçe, eklerin geliş sırasıyla ilgili kurallara oldukça uyar. Kelimeler ya ekleme yahut da birleştirme yoluyla türetilir. İsim ve fiillerin çekimi yine birtakım eklerle yapılır.

Aynı ekin herhangi bir anlam ayırtısı katmaksızın üst üste gelmesi yahut herhangi bir ekin hiçbir anlam ayırtısı katmaksızın kullanılması esas itibariyle söz konusu değildir. Ancak isim çekiminde, yaygın olmamak ve kural oluşturmamak kaydıyla, eskiden beri çekim eklerinin işlevlerini yitirdikleri durumlarda ek yığılmalarının ortaya çıktıkları bilinmektedir: *antada* “orada, o zaman” *ilgertede* “ileride” *seningdin* “senden”, *bizingte* “bizde” vb. örneklerde görüldüğü gibi bulunma üst üste iki defa yahut hiçbir işlevi bulunmayan bir tamlayan hâli üzerine çıkma veya bulunma hâli eki getirilebilmiştir.

İsim çekiminde görülen bu durum fiil çekimi için pek söz konusu değildir. Değişik kaynaklarda fiil çekiminde sıranın *fiil-zaman-tarz-kişi-sayı* (Banguoğlu, 2004:§375), *fiil-zaman-şahıs-soru* veya *fiil-zaman-soru-kişi* (Demir-Yılmaz, 2003:174), *fiil-zaman-biçim-kişi* (Ediskun, 1992:§193) *fiil-zaman-soru-şahıs* (Atabay vd., 2003:196), *fiil-kip ve zaman öğeleri-şahıs ve sayı öğeleri* (Korkmaz, 2003: §504) şeklinde olduğu belirtilmiştir.

Muharrem Ergin bu konuyla ilgili olarak şunları söyler:

Şekil ve zaman ekleri hareket kiplerini yapan ekler olarak fiil çekiminin temel ekleri durumundadırlar. /.../ Şekil ve zaman ekleri fiil kök ve gövdeleri ile şahıs arasında münasebet kuran eklerdir. Şahıs ekleri fiil kök ve gövdelerine ancak bu eklerle bağlanırlar. Şahıs eklerinin bulunduğu her şekilde bu ekler de bulunur. /.../ Kullanışlarına gelince bu ekler doğrudan doğruya fiil kök ve gövdelerine eklenirler. Kendilerinden önce hiçbir ek gelmez. Kendilerinden sonra ise ancak şahıs ve soru alabilirler. Aslında bu eklerden iki tanesi üst üste gelemez. Ancak iki kelimenin birleşerek tek kelime hâline gelmesi neticesinde ortaya çıkmış olan ve ileride göreceğimiz birleşik kiplerde iki hareket kipi ekinin bir kelimede üst üste kullanıldığı görülür (Ergin, 1984:§139).

Fiil çekimi ile ilgili önemli kurallar şöyle sıralanabilir:

1. Fiile gelen ekler hiçbir surette isme getirilemezler. Bunlar şeklen benzese veya menşe itibariyle aynı dahi olsa fiil ve isim çekim eki olarak ayrıştıktan sonra artık farklıdırlar. Soru eki bu durumun tek istisnasıdır (Demir-Yılmaz, 2003:186).

2. Kip ekleri fiillere getirilirler. Ancak isme gelmiş gibi görünenler başta *i-* fiili olmak üzere diğer yardımcı fiillerinden yararlanmak zorundadırlar.

3. Fiile gelen kip ekleri, asla üst üste gelemesler. Ancak günümüzde *i-* fiilinden türeyen yapılarda vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesiyle ikincil biçimde kip eklerinin üst üste gelmesi görülmektedir.

4. Çekim sırasında şahıs bildiren unsurlar daima kip eklerinden sonra gelir. Emir-İstek kiplerinin kendileri aynı zamanda şahıs ifadesi taşıdıklarından dolayı bu kuralın dışındadırlar.

5. Fiil çekiminde görülen değişik pekiştirme ekleri de bütün eklerden sonra gelmektedir.

6. Çekimlenmiş fiillere gelen soru eki, zamir menşeli eklerden önce, iyelik menşelilerden ise sonra gelir.

7. Bu söylenenler, 6. madde hariç, yapım ekleriyle çekim ekleri arasında bir konumda bulunan fiilimsiler için de aynen geçerlidir. Bunlar da üst üste ve isimlere getirilemezler.

Birleşik çekim Türk lehçelerinde sıkça görülür. Mesela Türkiye Türkçesi'nde kullanılan *okumuştum, gidecekmişsin, gideydi, okuyacaktıysa* vb.; Özbekçede *bârârdim, âlgânding, bilârkân, qâlgânmiş, bârsinmişmân*; Uygurcada *kelerdiler, barmastim* vb. gibi çekimlerde bilindiği gibi daima *i-* / *e-* yardımcı fiilinden yararlanılmış ve birtakım ses olayları sonucunda ortaya bu şekiller çıkmıştır.

Bunların dışında günümüz Karluk ve Kıpçak lehçelerinin kimisinde *i-/e-* fiiliyle izah edilmeyecek ve ilk bakışta üst üste gelemeyecek eklerin kurallara aykırı biçimde kullanıldıkları izlenimini uyandırabilecek bazı yapılar mevcuttur: Özbekçe *yürâdi* “yürür, yürüyor, yürüyecek” *kelâyâtıbdı* “geliyor”, *bilâdigân* “bilen, bilmekte olan, bilecek”; Uygurca *baridiğan* “giden, gidecek”, *kelidu* “gelir, geliyor, gelecek”, *barattuq* “giderdik”, *körüvatatting* “görüydün”, *keliptimen* “gelmişim” vb.; Nogayca *barayatırgan* “gitmekte olan” yapılarında ilk bakışta fiile gelen farklı ekler, ek yığılmasıyla bir araya gelmiş gibi görünmektedir.

Oysa bunların açılımında başta *tur-* yardımcı fiili ile birtakım ses olayları söz konusudur.

Özbekçe

<i>kelâyâtıbdı</i> < <i>kel-ä yât-ı-b turur</i>	“geliyor”
<i>bilâdigân</i> < <i>bil-ä tur-gân</i>	“bilecek, bilen, bilmekte olan”
<i>yürâdi</i> < <i>yür-ä tur-ur</i>	“yürüyor, yürür, yürüyecek”

Uygurca

<i>baridigan</i> < <i>bara- tur-gan</i>	“varacak, varan, varacak olan”
<i>kelidu</i> < <i>kel-e tur-ur</i>	“gelir, geliyor, gelecek”
<i>barattuq</i> < <i>bar-a tur-ur e-di-k</i>	“giderdik”
<i>körüvatatting</i> < <i>kör-ü-p yat-a tur-ur e-di-ng</i>	“görüyorsun”
<i>keliptimen</i> < <i>kel-i-p tur-ur men</i>	“gelmişim, geldim”

Nogayca

<i>barayaturgan</i> < <i>bara yata turgan</i>	“gitmekte olan, giden”
---	------------------------

MI soru eki, birleşik çekimler ile iyelik menşeli şahıs ekleri hariç, fiil çekiminde, diğer bütün eklerden sonra kullanılır. Ancak kimi lehçelerde soru ekinin fiil çekiminde istisna sayılacak şekilde değişik yerlerde bulunduğu görülmektedir. Bu durum, esas itibarıyla birleşik yapılar için söz konusudur.

Örnekler

Uygurcada: *kelemdü* < *kel-e mi turur* “gelir mi?, geliyor mu?, gelecek mi?”

Kazan Tatarcasında: *uylyuymıñ* < *uyla-y-a mı tur-ur sın* “düşünüyor musun?”

Türkiye Türkçesi’nin başta Bursa olmak üzere değişik ağızlarında: *gelimiyon* < *gel-e mi yor-ur-u-ñ* “geliyor musun?”

Burada iyelik menşeli şahıs eki soru ekine değil; tasvir yardımcı fiile gelmektedir.

Biz bu bildirimizde Türk lehçeleri üzerine yaptığımız çalışmalar esnasında Türkiye Türkçesi, Özbekçe, Karaçay-Malkarca ile Kumukçada yukarıdaki örneklerinin dışında fiil çekim eklerinin kullanımında tespit ettiğimiz birtakım istisnai durumları ele alacağız.

Tespit ettiğimiz istisna kullanışlar şu başlıklar altında sıralanabilir:

1. Kip Eklerinde Yığılma
2. Fiil Tabanına Doğrudan Şahıs Ekinin Gelmesi
3. Pekiştirme Eklerinin Kip Ekinden Önce Kullanılması
4. Fiil Çekim Eklerinin İsimlere Gelmesi

1. Kip Eklerinde Yığılma

1.1. İlk örnek Türkiye Türkçesi ağızlarından. Adana-Osmaniye bölgesinde şöyle bir kullanım vardır:

**Akşam bize çay içmeye gelinsene.*

Buradaki *gelinsene* kelimesi incelendiğinde kök ve eklerine şöyle ayrılır.

gel-in-se-n-e :

gel-: fiil kökü

- in: emir-istek 2. çokluk şahıs eki
- se : şart eki (istek fonksiyonunda)
- n-: ikinci teklik şahıs eki
- e : hitap eki

Bu kelimede *okusaydın, geldi, gelecekse, görmeliyse, buluyorduydu* vb. yapılarda olduğu gibi bir *i-* yardımcı fiilinden yararlanma yoktur. Yani

gelinsene < gel-in i-se-n-e

gibi bir yapıya dayanmaz. Burada kendi asli işlevlerinin dışında istek işleviyle iki kip ekinin üst üste gelmesi söz konusudur. Dolayısıyla fiil çekim eklerinin temel niteliklerine aykırılık vardır. Ayrıca *gelsene* ile *gelinsene* yapıları incelendiğinde ilkinin teklik diğerinin ise çokluk şahıs için kullanıldığı görülecektir. *Gelsene* kelimesinin çözümlemesinin

gel-se-n-e

gel-: fiil kökü

-se : şart eki

-n : ikinci teklik şahıs eki

-e : hitap eki

olduğu dikkate alındığında *gelinsene* söyleyişinin de buna benzetilerek ancak yanlış biçimde türetildiği söylenebilir.

1.2. İkinci örnek Afganistan Özbekçesinde görülür.

Biz häm bu xäbärgä e'tibâr bersäylik deymän.* “Biz de bu habere dikkat **etsek / edelim diyorum.

Buradaki *bersäylik* kelimesinin ek ve kök çözümlemesi şöyledir:

ber-: fiil kökü

-sä: şart eki ancak istek fonksiyonunda.

-(ä)ylik: 1. çokluk şahıs emir-istek eki (ünsüzle biten tabanlara *-äylik*)

Bersäylik kelimesinde de şart ile emir-istek ekleri, arada *i-* / *e-* yardımcı fiili olmadan üst üste gelmiştir. Bu yapı da:

ber-sä e-ylik

şeklinde açıklanamaz. Burada belki *-(ä)ylik* şeklinin *-sä* şart ekine şahıs ifadesi katmak için kullanıldığı düşünülebilir. Ancak buna da gerek yoktur, çünkü bu bölgede şart ekinin birinci çokluk şahıs için *-k* eki de kullanılır: *oqisäk, bilsäk* vb. Bu yapı belki Türkiye Türkçesi’ndeki birinci çokluk şahıs istek çekimindeki *-Allm* şeklini kimi dilcilerin

-a : istek eki

-llm : 1. çokluk şahıs eki

şeklindeki açıklamasından (Gencan, 2001: 318; Ediskun, 1992: §202) hareketle çözümlenmek istenebilir. Ancak istek ekinde görülen bu 1. çokluk şahıs *-Ilm* eki, aslında yalnızca 1. çokluk şahıs emir ekinin aynı zamanda istek işlevini görmesinden kaynaklanmaktadır (Ergin, 1984: §493; Kormaz, 2003: §546; Banguoğlu, 2004: §395).

Bu yapıyla ilgili ilginç bir durumu belirtmek isterim. İnternette bu şekilde kullanılan örnekler ararken aşağıdaki iki cümleyi tespit ettim. Bu cümleler Dr. A. M. Taşkın tarafından *Avganistan Türklerinin Sesi* adlı www.armagan.de sitede Türkiye Türkçesi'yle yazılan yorum yazısından alınmadır. Özbekçeyle Türkiye Türkçesi'nde şart ekinin çekiminde şahıs eklerinin nazal *n*'ler dışında aynı olmasından hareketle yazar hataya düşmüş ve Afganistan Özbekçesi'ndeki bu söyleyişi aynen Türkiye Türkçesi'ne aktarmıştır.

“Var olan tüm bu siyasi ve mali sikintilari da göz önünde alsaylık, yine de her bir özgür ülkenin, küçük ve ya da büyük olsun, kendi milli çıkarlarını koruması için yakın ve yada uzak müddetli stratejik amaçları oluyor, /.../” (**internet 1**)

“Tüm bu gerçekleri göz önüne alsaylık, Avganistan nüfusu ile etnik ulasimi dogrusunda bir sayı söylemek çok ağır, belki de yalnis olur.” (**internet 2**)

2. Fiil Tabanına Doğrudan Şahıs Ekinin Gelmesi

Yukarıda belirtildiği gibi fiil çekimi önce kip ardından şahıs ekleri getirilerek gerçekleştirilir. Kip ve şahıs eklerinin iç içe olduğu emir kipleri bu duruma istisna teşkil eder. Muharrem Ergin bu konuda şunları söylemektedir:

Yani fiiller kök veya gövde hâlinde değil kipler hâline girerek şahıslara bağlanırlar. Çünkü bir hareketi yapan şahıs onu mücerret halde değil bir şekil içinde ortaya çıkarır. Şahıs bir hareketi bir şekil içinde yapan varlık demektir. Onun için şahıs kategorisini karşılayan fiil çekim şekli fiil kök ve gövdesinin bir çekim şekli değil, fiil kiplerinin çekim şeklidir. Bu çekim şekli esas itibariyle fiil kiplerine şahıs çekim ekleri getirmek suretiyle yapılır. Fakat şahıs ekleri almadan şahıs ifâde eden fiil kipi de vardır. Bu kipte şahıs kip eki karşılar. /.../ Burada belirtmek istediğimiz şey kip eklerinin şekil kategorisi dışında zaman ve şahıs kategorilerini de karşıladığıdır. (Ergin: §182)

2.1. Bu duruma ilk aykırı örnek Özbekçe, Uygurca, Kırgızca gibi kimi lehçelerde *-ş-* işteşlik ekinin farklı bir gelişme göstererek artık aynı zamanda 3. çokluk şahıs için kullanılabilmesidir. Türkçenin ekleme sistemindeki temel kurallardan birisi de yapım eklerinin çekim eklerinden daima önce gelmesidir. *-ş-* işteşlik eki de bir yapım ekidir. Ancak bu ekin 3. çokluk şahıs için kullanılması durumunda şahıs unsuru kip ekinden önce gelmektedir. Bu durum fiil çekiminde görülen genel eğilime aykırıdır.

Kırgızca **Baldar mektepke aazır barışat.* “Çocuklar okula şimdi gidecekler.”

Özbekçe * *Änçädän beri biz kütgän mehmänlär keçä kelişdi.* “Epeyden beri beklediğimiz misafirler dün geldiler.”

Her iki kelimenin açılımı şöyledir.

barışat

bar- : fiil kökü

-*t-* : yardımcı ses

-*ş-* : 3. çokluk şahıs görevindeki işteşlik eki

-*at* : geniş-gelecek zaman eki

kelişti

kel- : fiil kökü

-*i-* : yardımcı ses

-*ş-* : 3. çokluk şahıs görevindeki işteşlik eki

-*di* : görülen geçmiş zaman eki

2.2. Şahıs ekinin kip ekinden sonra gelmesi gereken bu genel eğilime aykırı bir başka durum daha vardır.

Özbekçede, eski Uygur döneminden beri 2. çokluk şahıs emir-istek ekini pekiştirmek veya nezaket anlamı katmak için hem +*z* hem de +*lAr* çokluk ekinden bazen de her ikisinden yararlanılır: *ilingiz, ilingizlär, ilinglär* “biliniz”. Ancak Özbekçenin esasen Taşkent ağzında ve nadiren de olsa yazı dilinde bu yapıların yanı sıra *billäring* “biliniz” şekli de kullanılmaktadır.

Örnek: **Hämmäng yaxşı billäring men heç kimgä birâr närsä äytmädim.* “Hepiniz iyi bilin, ben hiç kimseye bir şey söylemedim.”

Bu cümledeki *billäring* kelimesinin izahı şu şekildedir:

bil-: fiil kökü

-*lär*: 2. çokluk şahıs pekiştirme eki

-*i-* : yardımcı ses

-*ng* : 2. çokluk şahıs emir-istek eki

Burada görüldüğü gibi genelde Türkçenin özelde Özbekçenin genel eğilimine aykırı olarak şahıs ifadesi taşıyan unsur kip ekinden önce gelmiştir. Burada iki yönden genel Türkçenin kurallarına aykırılık söz konusudur:

1. Fiil tabanına şahıs unsuru doğrudan gelmiş.

2. Kip eki bu durumda doğrudan fiil tabanına gelmemektedir.

3. Pekiştirme Ekinin Doğrudan Fiil Tabanına Gelmesi

Türk lehçelerinde kullanılan +*Gil* / +*GIn*, +*A*, +*DI*, +*çI* ekleri hep emir-istek kiplerine gelerek onları pekiştirir: *al* veya *al-gil*, *al-gın*; *gelsen-e*, *alsang-a*;

gelin-di, gidin-di, alsang-çı vb. Bunlardan *+çI* eki daha ziyade Kıpçak ve Karluk grubuna giren lehçelerde görülür ve istek işlevini taşıyan emir ve şart kiplerini pekiştirmek için kullanılır.

Bu ek, isimlerle birlikte kullanıldığında soru maksadıyla kullanılan ya bağlacı işlevindedir. Özbekçedeki kullanımına örnek: **Men hâr küni u kişini ziyârtgä bârämän, sizçi?* “Ben her gün onu ziyarete gidiyorum, **ya siz?**”

Ek, Kazakça (*+şI*), Kırgızca (*+çI*), Uygurca ve Özbekçe (*+çi*), Başkırtça (*+sı / +se*), Tatarca (*+çı / +çe*), Nogayca (*+çI*) gibi lehçelerde kullanılmakta olup esas olarak kip eklerinden sonra gelir.

Başkurt Halk Destanları adlı eserde, ekin Başkırtçada fiil çekiminde düzenli olarak kip eklerinden sonra geldiği görülmektedir.

*Nağışlı bilbaw tekkänmen,
Bıwayımsı bileñä
Asa balas huqqanmın,
Tüşäyemse yulıña* (Ergun vd., 2000: 211)

Nakışlı kemer dikmişim,
Bir takayım beline;
Yollu halı yapmışım,
Döşeyeyim yoluna.

*At başı menän uynağansı,
Atañ başı menän uynahañsı!* (Ergun vd., 2000: 219)

At başıyla oynayana dek,
Babanın başıyla **oynasana**.

Äytse miñä, dusqayım /.../ (Ergun vd., 2000: 369)

Söylesene bana, dostum /.../

Kazan Tatarcası’nda da bu ek vardır:

Tiyin-dustım, barsana, kızlarıma äytsənə, xələmne belerge kilsennərçe (Gatina 1974: 40) “Sincap dostum, gitsene, kızlarıma söylesene, hâlimi öğrenmeye **bir gelsinler!**”

Ancak, Kumukçada diğer lehçelerden farklı olarak bu pekiştirme ekinin emir-istek ikinci çokluk şahıs ekinden önce getirildiği görülmektedir.

Not: Aşağıdaki örnekler **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, C. 20 **Kumuk Edebiyatı** adlı çalışmadan alınmıştır.

*Gettirçigiz meni bavda arqanlı bozum-
nu*

Getirsenize benim bağda bağlı bozumu,

Biz anı balga satıp içeyik! (s. 100)

Biz onu bala satıp içelim!

Buradaki *geltirçigiz* kelimesinin izahı şöyledir:

gel- : fiil kökü

-tir-: fiilden fiil yapan ettirgenlik eki

-çi: pekiştirme eki

-giz: 2. çokluk şahıs emir-istek eki.

Aynı kullanılışa Karaçay-Malkar lehçesinde de rastlıyoruz.

Not: Aşağıdaki örnekler **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, C. 22, **Karaçay-Malkar Edebiyatı** adlı çalışmadan alınmıştır.

Kılıcını sen uzatdın, cavlaga

Kılıcını sen uzattın düşmanlara,

Kelçigiz deb, biraz oynab kaytırsız. (s. 235)

Gelsenize deyip, biraz oyalanıp dönersiniz.

kelçigiz kelimesinin izahı da şöyledir:

kel- : fiil kökü

-*çi*: pekiştirme eki

-*giz*: 2. çokluk şahıs emir-istek eki.

Görüldüğü gibi Kumukça ve Karaçay-Malkarcadaki bu durum, emir-istek kipinin doğrudan fiil tabanına gelmemesi bakımından fiil çekiminde istisna teşkil eder.

4. Fiil Çekim Eklerinin İsimlere Gelmesi

Fiil çekim eklerinin isimlere gelmesi konusu, Ahmet Günşen ve Mehmet Dursun Erdem tarafından “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Tür Değiştirme Örnekleri” başlığıyla incelenmiştir. Söz konusu çalışmada Türkiye Türkçesi’ndeki *haydin, haydindi, hadisene, haydinsene, hadisenize, haydinsenize, çabukun, çabuksanıza* gibi emir-istek kipleriyle kurulanlar yanında *çubuhuyom, yavaşıyom, yavaştın, yavaştınız, köhnemiş* gibi haber kipleriyle kurulan şekiller de ele alınmıştır.

Söz konusu çalışmada, esas itibariyle tür değiştirmenin çoklukla isimlere emir-istek ile istek işlevindeki şart eklerinin getirilmesiyle oluştuğu görülmektedir. Aynı durumu biz Özbekçe ve Kırgızcada kullanılan ve Türkiye’nin bazı yörelerinde görülen me “al” ünleminde de görmekteyiz.

Özbekçede bu ek, kişi eğer karşıdakine sen diyorsa *mä* “al!”, siz diyorsa *mäng* “alın!” şeklinde kullanılır.

Kırgızcada da aynı şekilde eğer karşıdakine sen diyorsa *me* “al!”, siz diyorsa *mej* veya *mejiz* “alın!” şeklinde kullanılır.

Özbekçedeki *mäng* “alın!” biçiminin açılımı şöyledir:

mä : isim kökü

-*ng* : 2. çokluk şahıs emir-istek eki.

Kırgızcadaki *mej* “alın!” ile *mejiz* “alınız!” biçimlerinin açılımı şöyledir:

me: isim kökü

-*η* veya *-ηiz* : 2. çokluk şahıs emir-istek eki.

Görüldüğü gibi isim köklerine emir-istek eki getirilmek suretiyle fiil çekim eklerinin kullanımına aykırı bir durum yaratılmaktadır.

SONUÇ

Türk lehçelerinde fiil çekiminde görülen bu istisnalar, esas olarak emir-istek ile şart kiplerinde görülmektedir. Emir-istek kipinde iyelik veya zamir soylu şahıs ekleri yerine her şahıs için ayrı bir yapının kullanılması bakımından bu ekler zaten daha Eski Türkçe döneminden beri bir istisnadır.

KAYNAKÇA

Atabay, Neşe - Sevgi Özel - İbrahim Kutluk, (2003), **Sözcük Türleri**, İstanbul: Papatya Yayıncılık: XIV+256.

Banguoğlu, Tahsin, (2004), **Türkçenin Grameri**, Ankara: TDK: 628.

Demir, Nurettin - Emine Yılmaz, (2003), **Türk Dili El Kitabı**. Ankara: Grafiker Yayınları: 271.

Ediskun, Haydar, (1992), **Türk Dilbilgisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi: 407.

Ergin, Muharrem, (1984), **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları: XXVIII+407.

Ergun, Metin - Gaynislam İbrahimov, (2000), **Başkurt Halk Destanları**, Ankara: Türksoy: XV+450.

Gatina, Xalidə, (1974). **Tatar Xalq Əkiyatləre**, Kazan: Tatarstan Kitap Nəşriyatı: 144.

Gencan, Tahir Nejat, (2001). **Dilbilgisi**, Ankara: Ayraç: 638.

Kırgız Türkçesi Sözlüğü I-II (1988), Haz.: K. K. Yudahin, Çev.: Abdullah Taymas. Ankara: TDK: XV-376 ; 377-809+XXV.

Korkmaz, Zeynep, (2003), **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**. Ankara: TDK: CV+1224.

Özbek Tilining İzahlı Luğatı I-II (1981), Moskova: Özbekistân SSR Fənlər Akademiyası: 632; 718.

Qazaqşa -Türükşe Sözdik Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü (2003), haz. Kenan Koç - Ayabek Bayniyazov - Vehbi Başkapan. Türkistan: Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi: 637+XVII.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Cilt: 19, **Tatar Edebiyatı III** (2001), Ankara: Kültür Bakanlığı: 478.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Cilt: 20, **Kumuk Edebiyatı** (2002), Ankara: Kültür Bakanlığı: 464.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Cilt: 22, **Karaçay-Malkar Edebiyatı** (2002), Ankara: Kültür Bakanlığı: 623.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Cilt: 21, **Nogay Edebiyatı** (2002), Ankara: Kültür Bakanlığı: 448.

INTERNET

http://64.233.183.104/search?q=cache:PJN7E70C3NEJ:www.armagan.de/yorum2.htm+alsayl%C4%B1k&hl=tr&ct=clnk&cd=1&lr=lang_tr|lang_en. *Erişim Tarihi*: 07.08.2007 saat 23.44.

http://64.233.183.104/search?q=cache:iqZdrVw1td8J:www.armagan.de/tarih_c.htm+alsayl%C4%B1k&hl=tr&ct=clnk&cd=2. *Erişim Tarih*: 07.08.2007 saat: 22.54.

